

Наталія Латигіна, кандидат політичних наук, доцент,
докторант Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень НАН України
м. Київ

ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті досліджуються джерела виникнення сучасної демократії, характеризуються принципи політичної рівності, як джерело виникнення сучасної демократії.

Постановка проблеми. Формування української демократичної державності – складний і довготривалий процес, який далеко не завершився з прийняттям Акту проголошення незалежності та Конституції України. Адже самовизначення держави є пошуком власного шляху з урахуванням узагальненого історичного досвіду, постійним пізнанням себе у своїй державності, самоствердженням державницького буття у внутрішніх формах та у міжнародному просторі. Тому цілком закономірним є інтерес до різноманітних наукових обґрунтувань витоків сучасної демократії, прагнення пізнати механізми виникнення та функціонування демократії.

З огляду на світовий, зокрема європейський досвід, та власне історичне минуле, особливого значення сьогодні в Україні набуває не лише вивчення, а й практичне освоєння демократичних форм суспільного та державного життя. Але перш ніж здійснювати демократичну розбудову на практиці потрібно, добре засвоїти політичну теорію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На превеликий жаль, серед робіт вітчизняних науковців проблемні дослідження витоків сучасної демократії майже відсутні як такі. Через це базовими джерелами для написання даної статті були монографії західних вчених, зокрема Роберта Даля, Деспота де Трасі, Джорджа Сейбіна, Сіднея і Беатріс Веббів, Артура Вудхауза, Юргена Габермаса. У цих працях аналізується феномен демократії; дається характеристика певних стадій виникнення сучасної демократії; приділяється увага витокам демократії.

Головними завданнями даної статті є такі:

- довести, що ідеї та інститути представницького правління відіграли значну роль у становленні сучасної демократії;

- охарактеризувати принцип політичної рівності як джерело виникнення сучасної демократії;

- обґрунтувати, що демократія є феноменом не формального, а цивілізаційного, соціокультурного порядку.

Виклад основного матеріалу. Одним з

основних джерел виникнення сучасної демократії, з нашої точки зору, були ідеї та інститути представницького правління.

З часів класичної Греції і аж до XVII століття можливість того, що корпус законодавців може створюватися не із усього складу громадян держави, а лише з певної кількості його представників, залишилася поза полем зору теорії і практики демократичного або республіканського правління.

Важливий відхід від превалюючої ортодоксальної традиції стався під час Громадянської війни в Англії, коли пуритани у пошуках республіканської альтернативи монархічному правлінню були змушені підняти багато важливих питань демократичної теорії і практики. У міру поглиблення своїх вимог розширити право голосу і зробити уряд відповідальним перед численним електоратом левеллери, зокрема, передбачили майбутнє демократичної думки, наприклад, правомочність, а фактично – необхідність представництва. Проте повне включення представництва в демократичну теорію і практику відбулося на століття пізніше. Навіть Дж. Локк, який стверджував у “Другому трактаті”, що згода більшості (особливо стосовно податків) повинна досягатися “або між усіма, або між представниками, яких вони обрали”, вельми скупо писав про представництво і його місце в демократичній теорії [4].

Насправді представництво не було винайдено демократами, а розвинулося як середньовічний інститут монархічного й аристократичного правління. Його вигоки можна знайти насамперед, в Англії і Швеції у вигляді зібрань, які скликалися монархами, а іноді і самою знаттю, для розв’язання важливих державних проблем: збирання податків, війни, королівського устаткування. Зазвичай на збори призивалися особи з-поміж станів і для їхнього представництва. Представники кожного стану збиралися окремо. Згодом кількість станів скоротилася до двох – лордів і общин. Вони, зрозуміло, утворювали рівні палати.

Багато мислителів XVIII століття почали помічати те, що левеллери побачили ще раніше:

ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

поєднання демократичних принципів народного правління і недемократичної практики представництва дозволяє демократії набути нової форми виміру. Вже через декілька поколінь після Ш. - Л. Монтеск'є і Ж. - Ж. Руссо представництво було широко визнано демократами і республіканцями як рішення, яке зняло старі обмеження демократичної держави і перетворило демократію з вчення, прийнятого лише для маленьких і нестабільних міст-держав, у концепцію, яку можна широко застосувати до сучасних великих націй-держав. Так, наприклад, на початку XIX століття французький теоретик Деспот де Трасі стверджував, що "представництво або представницьке правління можна оцінити як новий винахід, який був невідомим за часів Монтеск'є... Представницька демократія... це демократія, придатна для тривалих часів і для великих територій" [9]. У 1820 році Джон Мілль проголосив "систему представництва... головним відкриттям сучасної епохи", в результаті якого "розв'язання всіх проблем, і теоретичних, і практичних, буде знайдено" [8].

Відповідне перетворення демократичної теорії і практики, яке стало результатом їхнього злиття з представництвом, мало серйозні наслідки. Найбільш важливим з них, відомим кожному, було те, що народне правління більше не лімітувалося маленькими державами, а було в змозі охопити необмежену кількість громадян. Таким чином, ідея демократії, яка, здавалося б, могла зникнути зі зруйнуванням міст-держав, почала ефективно застосовуватися до сучасної системи націй-держав. У межах більш різноманітної системи націй-держав нова концепція демократії, зокрема приватного права, індивідуальної свободи й автономії особистості, отримала можливість розвиватися. Більше того, важливі проблеми, які не розв'язувалися у тісних межах міста-держави, тепер можна було розв'язати за допомогою уряду, здатного приймати закони й інші нормативні акти на великій території. Подібним чином зросла здатність громадян до самоврядування.

Утім, зміни у демократичній теорії, викликані об'єднанням попередніх ідей з представництвом, призвели до виникнення низки внутрішніх труднощів. Зовсім нове і надзвичайно складне сузір'я політичних інститутів було незвичним для суверенного зібрання – центрального елемента старої демократичної концепції. Інститути представницької демократії так далеко відсунули уряд від демосу, що цілком справедливим видається питання деяких критиків, чи могла взагалі подібна нова система називати себе демократією?! У подальшому стара ідея

моністичної демократії, де автономні політичні утворення розглядалися як непотрібні і неправомірні, була на практиці перетворена в плюралістичну політичну систему, де відносно незалежні політичні організації були не лише законними, але й справді необхідними для демократії великих вимірів.

У великомасштабній політичній системі, або в нації-державі, існує безліч інтересів і груп інтересів. І ці різноманітні групи є безперечним благом для політичного розвитку нації-держави. Там, де раніше фракціоналізм (установка на досягнення цілей шляхом боротьби фракцій, угруповань, які діють винятково в егоїстичних інтересах, і, як правило, за рахунок інших) та політичні конфлікти вважалися деструктивними, тепер вони визнаються нормальною, неминучою і навіть необхідною частиною демократичного порядку. Відповідно, пояснити колишні уявлення про те, що громадяни можуть і повинні переслідувати суспільні блага (тобто інтереси) більше, ніж власні, стає все важче, а часом неможливо, оскільки "суспільне благо" розпадається на індивідуальні і групові інтереси.

Таким чином, ми можемо бачити наявність конфлікту між теорією та практикою представницької демократії і республіканського правління. Але це водночас є і свідченням розвитку демократичної думки, а також говорить про важливу роль ідей та інститутів представницького правління у становленні сучасної демократії.

Наступним джерелом виникнення демократії можна вважати принцип політичної рівності.

Сучасні демократичні уряди не створювалися філософами або істориками, знайомими з грецькою демократією, республіканською традицією або концепцією представництва. Який би самостійний вплив не справляли ці ідеї, існує взаємодія ідей та дій, і ми знаємо, що демократична теорія не володіє властивістю самореалізації.

Очевидно, що виникнення і усталений розвиток демократичного правління всередині деякої людської спільноти певною мірою залежить від її переконань. Наприклад, якщо значна більшість чи навіть політична меншість заперечують демократичну ідею і віддають перевагу її альтернативі – монархічному правлінню або аристократії, мало ймовірно, що така спільнота буде управлятися демократичним чином. Навпаки, у суспільстві, члени якого вірять, що усі вони практично однаковою мірою здатні (qualified) брати участь у прийнятті рішень, ймовірність використання для управління демократичних процедур буде значно вищою. У

певний час і в певному місті складаються три обставини, які діють на користь демократичних переконань. Деякі люди утворюють чітко окреслені групи або асоціації. Група як упевнені її члени є відносно незалежною від зовнішнього контролю. Нарешті, члени групи сприймають себе як рівно здатних брати участь в управлінні, принаймні у найбільш грубій формі і за готовими сценаріями (ready sort of fashion). Вони упевнюються в тому, що не існує краще підготовленого громадянина або меншості, котрі мали б більше прав управляти всією групою. Члени групи переконані, що усі члени асоціації однаково добре підготовлені для рівної участі у процесі управління асоціацією.

Р. Даль називає це переконання “суворим принципом рівності” (Strong Principle of Equality) [3]. Важливим є те, що члени групи вірять у дієвість цього принципу, і у них формується подальші уявлення, які є похідними від попереднього. Ці уявлення стосуються проблеми виду правління, яке відповідало б “суворому принципу”. Демократичне правління якраз і є таким, що найбільше відповідає цьому принципу. Звичайно, більшість людей не є логічно послідовними у політичних питаннях. Але, як показує багатий людський досвід, вироблення загальних положень цього принципу не суперечить переконанням звичайних громадян. Раз у раз, протягом усієї історії цивілізації, люди намагалися побудувати такий політичний порядок, котрий більш або менш відповідав би даному принципу.

Цей історичний досвід виявив дві особливі риси “суворого принципу”. Насамперед, віра в ідеї, які нагадують даний принцип, і розвитку, принаймні, примітивних демократичних процедур властиві людям, мало або зовсім необізнаним з грецькою демократією чи республіканською традицією, або з відкриттям поняття представництва у XVIII столітті. Незчисленна кількість племінних асоціацій виробила примітивні форми демократії, навіть і гадки не маючи про ці західні ідеї. Місцеві торговельні клуби або союзи, які виникли в Англії у XVIII столітті, сприйняли практику прямої, простої демократії, пізніше перетворену у представницьку систему, також без допомоги будь-якого теоретичного знання. Так, наприклад, Сідней і Беатріс Веббі описували, як “у місцевих торговельних клубах в XVIII столітті виникає демократія у найбільш простих формах” і як “туманно і майже несвідомо після столітнього експерименту у найбільш розвинених галузях” вчені і політики приходять до висновку, що “ніякі

виверти прямої демократії, на зразок ротатії посад, не можуть замінити представницьку демократію” [10].

І в 500 році до н.е. у греків також не було будь-якого демократичного прикладу для наслідування. Практично одночасно римляни почали перехід від царської влади до аристократичної республіки, незалежно від грецького впливу. Подальша демократизація республіки відбулася тому, що плебс та його керманічі наполягали на тому, що вони достатньо підготовлені для участі в управлінні і вимагали свого включення у цей процес, оскільки “суворий принцип” стосувався плебсу так само, як і патриціїв.

Походження тінгу вікінгів, судових і законодавчих зборів вільних людей губиться у глибинах віків, проте очевидно, що воно було незалежним від зовнішнього впливу. Створення альтингу в Ісландії у 930 році і розвиток цієї унікальної для Європи того часу квазідемократичної конституційної системи були починанням самих норвезьких вікінгів-переселенців, які, можна з упевненістю ствердити, нічого не знали про грецьку демократію, римський республіканізм або про політичну теорію і філософію у точному значенні цього слова. Вони знали і вірили, що всі вони є рівними у своїх можливостях участі в управлінні. Так само відбувалося і в демократіях окремих альпійських общин, які почали процес формування Швейцарської конфедерації.

У 1646 році левеллер Ричард Овертон писав у трактаті під назвою “Стріла проти усіх тиранів”: “Усі люди народжуються рівними... і так як нас Господь рукою природи увергнув у цей світ, кожного з усією природною свободою і порядністю... так і повинні ми жити, кожний... користуючись своїми природними правами і привілеями, так і усі, яких Бог за природою зробив вільними... Кожний за своєю природою – король, священник, пророк, відповідно до свого природного шляху і напрямку, і ніхто інший не може до того прилучитися, окрім як за допомогою поручительства, довіри і вільної згоди від того, кому належить це право” [11].

Ці та інші історичні приклади відкривають ще одну особливість “суворого принципу”. Його зовсім не обов'язково розуміти занадто розширено. Навпаки, він часто визнавався лише вельми ексклюзивно. Так, в Афінах цей принцип не вважали за необхідне застосовувати до більшості дорослих громадян – до жінок, метеків і рабів. У Венеції аристократи розповсюджували цей принцип суто на самих себе, крихітну меншість населення міста. Дійсно, оскільки “суворий принцип” не визначав меж свого

ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

застосування, його положення були актуальними як для аристократів, так і для простих людей. Він міг однаково легко застосовуватися як до демократії з широким виборчим правом, так і до аристократичних інститутів, таких, як палата лордів або колегія кардиналів.

Таким чином, як тільки члени групи або асоціації визнавали, що “суворий принцип” цілком для них підходить, логічні імперативи і практичні знання приводили їх до прийняття більш або менш демократичного процесу в своєму середовищі. Тому демократію потрібно розглядати як таку систему, що стає демократичною щодо свого демосу, а не обов’язково є демократичною щодо усіх людей, які підлягають колективним рішенням даного демосу.

Тут ми знову ми стикаємося з проблемою, яка не була вдало розв’язана у жодному з суттєвих джерел демократичної теорії і практики. Навіть при визнанні того, що усі люди, відповідною мірою підготовлені до участі в процесі прийняття рішень, поправу повинні бути включені у демос, а демосу належить приймати колективні рішення за допомогою демократичного процесу, залишається незрозумілим, які саме люди мають необхідну підготовку і тому можуть увійти до складу демосу? Переконаливої відповіді на це питання не дала не лише демократія, яка ледве зароджувалася, але і, рівним чином, основні пояснення принципу включення до демосу, запропоновані сучасною демократією, також є далекими від задовільних.

Отже, на початку XVIII століття в Європі виникали політичні ідеї і процедури, яким судилося стати найважливішими елементами пізніших демократичних думок та інститутів.

Під впливом об’єктивних і суб’єктивних умов та обставин у ряді європейських регіонів – насамперед у Скандинавії, Фландрії, Нідерландах, Швейцарії, Англії – логіка використання принципу політичної рівності сприяла створенню народних зборів, на яких вільні люди мали змогу (певною мірою) взяти участь в управлінні країною. Ідея про те, що уряди потребують згоди тих, ким вони керують, спочатку стосувалася винятково сфери збирання податків, а потім поступово почала розповсюджуватися на усі закони як такі. Оскільки первинні збори вільних людей не могли охопити такі значні адміністративні утворення, як велике місто, регіон або ціла країна, то необхідність вироблення узгоджених політичних рішень поставила вимогу створення системи представництва в органі, який відповідав за збирання податків і законотворчість. Разюча

відмінність від процедури, яка проводилася в Афінах, полягала в тому, що система представництва забезпечувалася не призначенням за жеребкуванням або випадковим відбором, а виборами. І в масштабах країни, нації, національної держави виконання волі вільних громадян вимагало створення виборчих представницьких законодавчих органів або парламентів, діючих на декількох рівнях – місцевому, національному, іноді на провінційному, або регіональному, чи на будь-якому проміжному.

Ці ідеї і процедури, які виникли в Європі, створили базу, на котрій міг початися процес демократизації. Серед факторів, які позитивно вплинули на її подальший розвиток, були історичні відомості стосовно діяльності “народних урядів” в античній Греції, Давньому Римі, італійських містах. Історичний досвід доводив, що уряди, які виконували волю народу, – не лише предмет ілюзорних надій. Колись вони існували насправді, причому протягом цілих століть.

У житті Заходу із середини XVIII століття почали відбуватися кардинальні зміни. Вони були викликані насамперед істотними зрушеннями в економічній сфері, зокрема – переходом суспільств від сільськогосподарського (традиційного) до індустріального способу життя (своєрідним проявом якого щонайперше став промисловий переворот в Англії) та рішучим кроком західної цивілізації до нової політико-правової реальності, яка заявила про себе в ході Великої французької революції 1789 – 1894 років. Документи, створені на хвилі революційного піднесення (а саме: Декларація прав людини і громадянина 1789 р., конституції 1791, 1793 рр.), засвідчили започаткування в політичній практиці Європи принципово нових політико-правових підходів до будівництва державної влади і управління. У Франції було ліквідовано владу монарха, становий устрій, рабство (в колоніях); проголошувалося встановлення республіканської форми правління і федеральної форми державного устрою; законодавчо закріплювався принцип розподілу влади.

Базовими категоріями політико-правового дискурсу в той час стають наступні: “національний суверенітет”, “верховенство народу”, “представницьке правління”. Проголошується надання громадянам низки прав і свобод, у тому числі виборчого права та одного з “найдорожчих прав людини” (§11 “Декларації прав людини і громадянина” від 26 серпня 1789 р.) – права на “вільне висловлювання думок і переконань”, захист якого вже відповідно до Конституції 1793 року однозначно співвіднесено зі свободою асоціацій: “Право висловлювати

власні думки і переконання через пресу або будь-яким іншим способом, свободу мирно збиратися... не може бути поставлено під заборону” [5]. Всі ці права, необхідність проголошення яких поставала “з деспотизму або свіжої пам’яті про нього”, сприяли формуванню на юридичному рівні своєрідного – в термінах Ю. Габермаса – “комплексу відкритості”, громадянського суспільства. Революція у Франції “протягом ночі” створила те, на що в Англії пішла сотня років стабільного розвитку – інституції, яких доти бракувало політично резонерській публіці. З’являються політичні клуби, з яких формуються парламентські фракції, створюється щоденна політична преса тощо [2].

Приймаючи власні конституції, Франція надихала країни-сателіти на затвердження аналогічних документів, а інколи насаджувала їх силою, як, наприклад, у випадку з Іспанією, де в 1812 році французи здійснили акт октроювання, надання конституції, що згодом послужило прообразом конституцій незалежних країн Латинської Америки.

Велика французька революція була також своєрідним імпульсом активізації процесу формування новітніх європейських націй, що своїм корінням сягав XVII, а подекуди і XVI століття. Націотворення стало однією з провідних ознак демократичного поступу Заходу.

Але потрібно зауважити, що французи не були, так би мовити, піонерами шляху демократизації політичного життя, творення інститутів того феномену, який з кінця XVIII століття почав називатися словом “демократія”. Історія демократичних політичних систем поліцентрична: більшість демократичних нововведень за два останні століття стартувала в країнах, які на той час не були великими державами [7]. Наприклад, ідея особистої незалежності ще до Великої французької революції була не лише проголошена, а й здійснена на практиці в таких невеликих західноєвропейських державах, як Баден, Данія, Савойя (остання якраз і послужила моделлю для революційної Франції 1789 р.).

Дух демократії проникав до Європи і з американського континенту.

Свій внесок у політично-модернізаційні процеси Заходу, становлення демократичних режимів і демократичних систем зробили й такі країни, як Англія, Швейцарія, Голландія та інші, тобто цивілізаційний авангард, де, з одного боку, зберігалася прихильність до традиційних політичних інститутів, а з іншого – зароджувалися і розвивалися нові демократичні структури. Так, в Англії поряд з інститутом монарха успішно

розвивався парламент як представницький орган влади. Його діяльність, розпочата ще в кінці XIII століття, набула чітких демократичних форм і стала взірцем парламентської демократії у ході розбудови парламентів світу (найперше – у XIX ст. – норвезького сортингу, шведського риксдагу, датського фолькетингу).

Демократизація життя на Заході розвивалася на ґрунті культурного досвіду, набутого в попередні епохи. Перш за все – в епоху Реформації, коли, за визначенням Дж. Ролза, ущент було розбито релігійну єдність середньовіччя, коли розколася така авторитарна, експансіоністська релігія, як середньовічне християнство, і постав релігійний плюралізм, який у свою чергу посприяв розвитку інших типів плюралізму, котрі з кінця XVIII століття стають постійною рисою західної культури [6]. Реформація породила політичний лібералізм.

Зробила свій внесок у грядуще демократичне оновлення і, зрештою, у появу homo democraticus й епоха Просвітництва, яка була часом народження теорій народного суверенітету, розподілу влади, правової держави. Ці останні стали домінуючими при творенні модерних політичних систем. Ідея особистої незалежності, примату індивідуального над державним, володіння над управлінням запанувала не лише в теорії, а й у політичній практиці Заходу. Також обстоювалася ідея суб’єктності громадян у політичному, соціальному, економічному та інших вимірах. Захищалися права індивіда, дії і вчинки якого зумовлювалися незалежною від держави матеріальною основою. Держава ж розглядалася як один зі звичайних політичних інститутів (а не як стрижень чи осереддя політичної системи). На державу все частіше почали дивитися лише як на утворення, що постало в результаті суспільного договору. Межі її діяльності (поширення чи втручання) мали бути суворо регламентовані спільнотою. Держава розглядалася як інструмент для узагальнення інтересів громадян, а державна влада – тільки як засіб самоорганізації суспільства. Завдяки громадянській відкритості, як влучно висловився Ю. Габермас, вироблялася політична свідомість, яка на протигагу абсолютній владі чітко і зрозуміло викладала суть та вимоги до загальних та абстрактних законів, і, насамкінець, саму себе, тобто відкриту (громадську) думку, навчалася відстоювати як “єдине легітимне джерело цих законів” [1].

Деякі інші джерела виникнення демократії докладно проаналізовані в сучасній науковій літературі. Головний акцент, зазвичай, робиться на:

ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

- розподілі ресурсів і влади у суспільстві, перш за все на забезпеченні різних акторів постійним доступом до ресурсів, необхідних для вступу у політичну групу і її проведення;

- стосунках між основними центрами суспільної і економічної влади та центральними політичними інститутами і аренами;

- створенні і "відтворенні" автономних політичних сфер.

Найважливішою серед зазначених у першому пункті даного переліку, змінною є положення про неприпустимість монополізації ключових ресурсів і джерел влади у суспільстві будь-якою групою або сектором; це передбачає обов'язкову наявність декількох різних владних центрів, які потенційно мають здатність залишатися поза сферою впливу політичної влади, але які – теж потенційно – мають доступ до центрів своїх суспільств. Іншою критично значущою умовою неперервності існування демократії виступає постійне розширення незалежного доступу соціальних груп до політичної сцени (або сцен), причому мова йде не лише про формальне виборче право, але й про реальну можливість прямої участі, або прямого впливу. Для того, щоб забезпечити такий доступ, необхідні розвиток і постійне функціонування інституціональних структур та організацій, які слугують сполучними ланками між суспільними секторами і політичною сценою. Особливу роль у даному контексті відіграють автономні публічні арени, які не є вбудованими ані в державні структури, ані у "встановлені" статусні або корпоративні межі будь-якого з суспільних секторів. Крім того, щоб гарантувати їх неперервний розвиток, потрібно, щоб вони були вільні від контролю з боку держави, хоча ті, хто на них діє, можуть мати доступ до останньої. Найбільш важливими з вказаних "арен" є ключові органи політичного представництва і політичної організації, такі як, партії та інші типи політичних асоціацій, а також канали комунікації і дискурсу, якими рухається політично значуща інформація.

Постійний процес публічної комунікації всередині і поміж подібними суспільними площадками і об'єднаннями, а також – на іншому рівні – між ними і центрами полегшує вільний вихід основних секторів суспільства на політичну сцену. Наявність цих механізмів забезпечує їхню постійну участь у політичному житті та здатність вимагати звіту від тих, хто ними керує.

Висновки. Таким чином, пошук обґрунтувань і умов виникнення демократії, безперечно, може надати нам додаткові знання. Але ми твердо переконані, що демократія – це набір інститутів,

які потрібно створювати постійно. Отже, демократія в суспільстві й державі з'являється лише тоді, коли є певні джерела, а також існують необхідні економічні, політичні, ідеологічні та державно-правові передумови її виникнення.

До економічних передумов демократії належать економічна свобода особи та рівність усіх форм власності, їхня однакова охорона і захист з боку держави. Економічна свобода особи означає, що демократія встановлюється, коли особа стає економічно незалежною від держави. Це можна пояснити на наступному прикладі. Відразу після буржуазних революцій, коли встановлювався буржуазний тип держави, у більшості країн вводилося цензове виборче право, яке здійснювалося на основі майнового цензу. Це було пов'язано не стільки з гнобленням трудящих, скільки з тим, що лише економічно незалежна людина, яка мала певне майно у приватній власності, була спроможна висловлювати свою точку зору при голосуванні, адже її не так легко було підкупити. Рівність усіх форм власності, їхня однакова охорона і захист з боку держави означає, що демократія настає, коли держава реально (а не на папері) охороняє і захищає усі форми власності.

Політичні передумови демократії передбачають реальне визнання народу суб'єктом державної влади. Це означає, що народ не формально, а фактично починає впливати на діяльність органів державної влади. Крім того, демократія настає, коли виникає реальна можливість громадян брати участь у формуванні органів державної влади і здійснювати контроль над їх діяльністю.

Ідеологічні передумови демократії – це плюралізм думок та свобода для засобів масової інформації.

Державно-правові передумови демократії передбачають конституційне закріплення прав і свобод людини та громадянина, принципу поділу влади, рівності усіх перед законом і судом та інших положень.

Також потрібно зазначити, що демократію неможливо пов'язувати лише з якоюсь однією суспільно-економічною формацією. Демократичних порядків дотримувалися за рабовласницького устрою в містах-державах, таких, як Афіни, у низці міст середньовіччя, вони існують і в багатьох сучасних державах. Демократія – це феномен не формаційного, а цивілізаційного, соціокультурного порядку. В рамках одної і тієї ж формації можуть бути країни з більше чи менше зрілою демократією, а можуть існувати й такі, де абсолютно відсутні справжні демократичні засади.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

1. Габермас Ю. Вказана праця. – С. 99.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство (Пер. з нім. А. Онишко. – Львів: Літопис, 2000. – С. 115 – 116.
3. Даль Р. Вказана праця. – С. 48.
4. Даль Р. Демократия и её критики. – М.: РОССПЭН, 2003. – С.45.
5. Кармазіна М. Невідворотність демократії. Крайці місця вже заброньовані? // Віче. – 2003. – №7. – С. 44.
6. Ролз Дж. Політичний лібералізм / Пер. з англ. О.Мокровольський. – К.: Основи, 2000. – С. 17.
7. Markoff J. Where and when was democracy invented? // *Journal of comparative studies of society and history*. – Cambridge, 1999. – Vol41. – №4. – P. 686
8. Sabine George. *A history of Political Theory*. – New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1964. – P. 695.
9. Tracy Destutt de. *A Commentary and Review of Montesquieu's Spirit of Laws*. – Philadelphia, 1811. – P. 19.
10. Webb Sidney and Webb Beatrice. *Industrial Democracy*. – London: Longman, Green, 1920. – Pp. 3, 36/
11. Woodhouse A. S. P. *Puritanism and Liberty*. – Chicago: University of Chicago Press, 1938. – P. 69.

Світлана Шмалей, кандидат біологічних наук, доцент
Інституту природознавства
Херсонського державного університету

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто концепції походження виховання, охарактеризовано категорію “соціалізація”, виділяється кілька напрямків у дослідженні феномену соціалізації.

Постановка проблеми. У сучасній історико-педагогічній науці існують різні точки зору на проблему виникнення виховання. Тому **метою даної статті** є аналіз існуючих концепцій виховання та його походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо підходи різних вчених до цього питання. На думку О. Н. Джурицького, до традиційних концепцій походження виховання належать еволюційно-біологічна концепція (Ш. Летурно, Дж. Симпсон, А. Еснінас), представники якої наближували виховну діяльність людей первісного суспільства до властивого вищим тваринам піклування про потомство, і психологічна, (П. Монро, О.Н. Джурицький), яка пояснює походження виховання проявом у дітей несвідомих інстинктів наслідувати дорослих [7].

Радянська історія педагогіки дотримувалася так званої соціально-трудової концепції (Ф. Енгельс), згідно з якою початки виховання лежить у трудовій діяльності людей і системі соціальних відносин.

Однак, дослідники були одностайні в тому, що первісне виховання виникло як поступове

приспособлення дітей до існуючого порядку речей. Починаючи з епохи родового ладу, зазначає Н.М. Боритко, основною метою системи виховання потомства був розвиток трудових навичок, почуття вірності інтересам роду і племені при безумовному підкоренні їм інтересів окремої особистості, повідомлення знань про традиції, звичаї і норми поведінки в даному роді і племені на основі ознайомлення з переказами та віруваннями, що склалися в них [2].

Дійсно, саме виховання звільняло людину від звичаїв і нравів зоологічного індивідуалізму, характерного для періоду стадності, і послідовно утверджувало соціальні засади поведінки людини в суспільстві. Інакше кажучи, історія педагогіки однозначно переконує у тому, що в усі часи виховання підрастаючих поколінь було основою системи соціального наслідування і засобом соціалізації індивідуума, засобами передачі соціального досвіду і цінностей від старших поколінь до молодших. На ранніх стадіях розвитку суспільства воно було фактично злите з соціалізацією, що здійснювалася через практичну участь дітей у життєдіяльності дорослих. Однак поступово, по мірі ускладнення праці і соціальних